

УДК 177: 502.3

ТАГЛІНА Ю.С.

(канд. філос. наук, доц. кафедри теорії культури та філософії науки
ХНУ ім. В.Н.Каразіна)

ФАКТОРИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕТИКИ: ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК АСПЕКТ РОЗВИТКУ ВЗАЄМОДІЇ «ЛЮДИНА – ПРИРОДА»

У статті розглядається розвиток взаємодії «людина-природа» з позиції екологічної етики. Особлива увага приділяється такому фактору екологічної етики як відповідальність. Автор пропонує розуміти людину у світобудові вже не завойовником природи, не просто її складовою частиною. З точки зору автора, Людина спроможна змінювати саму історію природи своєю творчою діяльністю, і має нести відповідальність за природу, як за результат власної творчості.

Ключові слова: екологічна етика, антропоцентризм, принцип відповідальності, екологічна криза, суспільство споживання.

© Тагліна Ю.С. , 2011

Таглина Ю.С. ФАКТОРЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ЭТИКИ: ОТВЕТСТВЕННОСТЬ КАК АСПЕКТ РАЗВИТИЯ ВЗАМОДЕЙСТВИЯ «ЧЕЛОВЕК – ПРИРОДА» В статье рассматривается развитие взаимодействия «человек-природа» с позиции экологической этики. Особое внимание уделяется такому фактору экологической этики, как ответственность. Автор предлагает понимать человека в мироустройстве уже не как завоевателя природы, не просто ее составляющей частью. С точки зрения автора. Человек способен изменять саму историю природы своей творческой деятельностью, и должен нести ответственность за природу, как за результат собственного творчества.

Ключевые слова: экологическая этика, антропоцентризм, принцип ответственности, экологический кризис, общество потребления.

Taglina U.S. FACTORS OF ECOLOGIC ETHICS: RESPONSIBILITY AS AN ASPECT OF THE INTERACTION "HUMAN – NATURE" DEVELOPMENT The article describes the development of interaction between man and nature "from the perspective of environmental ethics. Particular attention is paid to this factor of environmental ethics as a responsibility. The author proposes to understand the man in the world not as a conqueror of nature, not simply its constituent part. From the standpoint of the author. Man is able to change the nature of his creative activity, and should take responsibility for nature, as a result of own creativity.

Keywords: environmental ethics, anthropocentrism, the principle of responsibility, ecological crisis, the consumer society.

Одним з чинників руйнування системи людських цінностей є споживацьке ставлення до природи, що призводить до її руйнації. Ми живемо в антропогенному світі, поступово втрачаючи уявлення про цілісність природи та справжній оточуючий світ. Оскільки такий шлях, коли справжні цінності витісняються примітивними штучно створеними бажаннями, може призвести не лише до втрати уявлення про цілісність світу, але й до взагалі руйнації цілісності людини, як особистості, питання ставлення, взаємовідносин та відповідальності людини щодо природи стає наразі актуальним питанням, яке потребує всебічної рефлексії.

Проблема екологічної кризи не вичерпується науково-екологічним або соціопрактичним аспектом, а є більш широкою - філософсько-світоглядною. Йдеться про те, що розв'язання екологічних криз, а також таке ставлення людини до довкілля, що не спричиняє кризових екологічних станів пов'язане з формуванням нових світоглядних орієнтацій - проекологічних [8].

Пріоритет в міркуваннях щодо практичного спрямування філософії екології віддається Х.Йонасу, який включає в спектр її проблем не лише етичні, а й політико-філософські. Необхідність практичної орієнтованості філософії екології підкреслюється в сучасних дослідженнях. Так, шляхами виходу з екологічної кризи вважаються цілеспрямовані зміни соціоекономічних і політичних вимірів людського буття [6, 7].

з давніх-давен використовувала природу необачно, «і в більш ранні часи серед інших народів простежується таке ж споживацьке ставлення до природи з такими самими сумними наслідками... це наслідок загибелі природи в результаті діяльності людини» [1, с. 201].

Екологічні інтереси є загальнолюдськими, об'єктивно важливими, і на словах усіма визнаними, але реалізація цих інтересів часто вступає в протиріччя з економічними і

політичними інтересами різних соціальних груп, та в решті решт голоси екологів виявляються заглушеними голосами економістів і політиків.

Та особливу увагу треба звернути на те, що криза відносин між людиною та природою може вбачатися навіть у постановці тез, які стосуються охорони довкілля. Навіть використане у попередньому реченні слово «довкілля» вже підкреслює антропоцентричність підходу до проблеми. Тобто, коли людину мотивують щодо охорони, збереження природи, користуються категоріями користі. «Природа – наш дім» - це гасло виявилось доволі неоднозначним. З одного боку, здавалось би, власна домівка потребує свідомого ставлення. Але ж, коли це – мій дім, хіба я в ньому не хазяїн? Чи буду я вдома вмикати рідше світло, щоб зберегти лампочку «для наступних поколінь», або охороняти крани, бо це «брати наші менші»? Саме тому потрібен філософський аналіз у наступному напрямку: чи може бути, що виникнення екологічних криз, неефективність їх вирішення та постійна загроза екологічних катастроф базується на недосконалості мотивування щодо цінності природи? Чому людина має бути відповідальною за природу? Розібратися з цими питаннями ми й спробуємо.

Розглянемо позиції, що використовуються відносно цінності природи, наприклад, тезу «Природу треба захищати».

Логічне питання, яке виникає після заклику до захисту, це питання – від чого, або від кого. Від необачної розтрати ресурсів, від знищення багатьох видів тварин та рослин, від забруднення середовища – всі ці локальні відповіді мають привести нас до загального висновку: природу треба захищати від людської діяльності.

Але навіщо захищати природу? Щоб ресурсів вистачило більшій кількості поколінь, щоб людство користувалося чистими водою та повітрям, щоб забезпечити не просто виживання, а гідне існування та розвиток певного біологічного виду – людини розумної? Але ж тоді новий висновок: зберігати природу треба, щоб забезпечити людську діяльність. Насправді, у цьому немає парадоксу, якщо зробити деякі уточнення щодо вектору цієї діяльності, але поки ми спробуємо розібратися з позицією антропологічної виключності. «Закладені в сучасній технології апокаліптичні можливості навчили нас, що антропологічна виключність може бути забобою й потребує, принаймні, перевірки» [3, с.76]

Тож спробуємо проаналізувати декілька стратегій подолання антропоцентризму. У праці [2]А. Єрмоленко пропонує наступну класифікацію цих напрямків: патоцентризм, біоцентризм, радикальний фізіоцентризм. Розглянемо ці стратегії більш детально.

Якщо ми припускаємо, що усі істоти, які здатні до відчуття та страждання мають власну моральну цінність, то ми займаємо позицію патоцентризму – (від гр. біль, страждання). Саме на засадах патоцентризму ґрунтуються рухи на захист тварин: на відміну від біблійних мотивів у цьому випадку милосердя повинне охоплювати не лише людей.

Але, хоча межі етики у цьому випадку розширюються, але вони стають певною мірою розмитими: дійсно, а як же ставитися до живих істот, які не відчувають болю, або ж принаймні не відчувають його так, як ми? Чи менша цінність дерева за тварину лише тому, що рослини не кричать? Цю проблему намагається вирішити інша стратегія подолання антропоцентризму в етиці – біоцентризм. У цьому напрямку використовується концепт цінності та рівності усього живого, коли усім живим істотам властива моральна цінність. Проте, подібна «етика безмежної відповідальності за все живе» вимагає від нас захисту і тих живих істот, які завдають шкоди нашому організму, існуванню, наприклад мікробів, що викликають хвороби. Можна вибрати й ще більш радикальну позицію – фізіоцентризм, який

керується принципом «Усе, що взагалі існує, має цінність, щоб існувати і надалі, а тому має право на існування; люди зобов'язані це домагання поважати». Будемо ми вважати, що носіями моральних цінностей є окремі речі: каміння, дерева, тварини, або будемо вважати носієм моральної цінності всю природу взагалі – все одно у цьому випадку сфера моралі розширюється безмежно. Та якщо припустити, що на людину буде покладена безмежна відповідальність, доведеться шукати відповідь на наступне питання: чому я взагалі повинен її нести? Чи повинна насправді людина відповідати за все існуюче?

Як це не парадоксально, але можна припустити, що позиція безмежної відповідальності базується на оманливій передумові безмежних людських можливостей. Так, людина дійсно віками і пристосовувалась і вела боротьбу зі стихійними силами природи. Більш за те: вона досягла неабияких успіхів у цьому. Людство стало певною творчою силою, яка здатна створювати історію природи та перетворювати її. Але – чи може людство знищити Всесвіт? Навіть беручи до уваги рівень розвитку техніки та технологій, скоріш за все буде недоречним вважати сферу людської діяльності практично не обмеженою, а головне треба пам'ятати, що насамперед людина - головне «стихійне лихо» сама для себе.

Та існує й протилежний бік, коли конкретна людина не відчуває в собі відповідальності за те, що відбувається і сил для подолання глобальних проблем, ставлячи питання таким чином: «Хіба я можу хоч щось змінити?». Адже, якщо моє рішення не впливає на результат, то хіба я маю відповідати взагалі будь за що? Людина вирішує свої особисті проблеми і не бачить за ними загальної картини. Коли людина не бачить, що все, що відбувається, має до неї безпосереднє відношення, кожне рішення, кожен вибір здатний вплинути на подальше існування не тільки людства як виду, але і всієї планети, виникає ситуація «відірваності від природи». З цього приводу Еріх Фромм говорив, що людині необхідно формування уявлення про себе: « Так как он (человек прим. Авт.) не просто живой, но он живет, так как он утратил первоначальное единство с природой ... он должен быть в состоянии ощущать себя как субъекта своих действий» [9].

На наш погляд однією з головних проблем є не те, що людина продовжує протистояння з природою, а те, що людина взагалі нехтує природою. Бо ми вже чималий час існуємо не в природному середовищі, а у власноруч створеному штучному світі. Людина, яка у природному середовищі орієнтувалася на свої інтереси і потреби, у створеній дійсності починає вигадувати штучні бажання та псевдо потреби, та як і раніше прагне до задоволення своїх потреб за будь-яку ціну, поступово деформує власну особистість. Псевдопотреби або пов'язані зі штучним формуванням потреб, або мають переважно психологічні властивості, хоча ті й інші кореняться в соціальній дисгармонії. Людство не узгоджує ріст споживання усередині антропогенного середовища з можливостями природи, а це додатковий соціальний тягар, який накладається на природу [4]. Непомітність загрозливих змін у навколишньому середовищі притупляє світосприймання людини, і вона продовжує поводитися так, начебто нічого не відбулося.

Єдине, на що може звертатися увага, це стандарти використання навколишнього середовища, але і тут заявлене раціональне використання земельних, водяних і інших ресурсів – фікція, бо ця раціональність спрямована на максимальне одержання прибутку, а зовсім не на збереження навколишнього середовища. Бо принципи охорони і формування навколишнього природного середовища, що повинні базуватися на всебічному урахуванні законів його розвитку і передбачати оптимальну структуру виробничих сил, темпи і пропорції

розвитку яких повинне забезпечити відтворення природного середовища насамперед направлені на економічне процвітання [5, с. 201]. Але навіть ця мета може не реалізуватися повною мірою, бо не можна сподіватися на ефективне виробництво, якщо ця ефективність не має під собою моральних основ.

Тепер повернемося до питання, яке ми порушили у початку статті: як можливо захищати природу від людської діяльності задля забезпечення цієї ж діяльності?

Людська діяльність, яка не враховує закони взаємодії природи та суспільства, неминуче призведе до кризи. Але не лише діяльність, а й бездіяльність можуть каратися законом. Мова про те, що невтручання в процеси, що йдуть в даний момент на планеті, є добровільною відмовою від боротьби за власне життя, що суперечить основному інстинкту виживання. Якщо людина не може та не повинна повністю відмовлятися від власної діяльності, тоді ми повинні зіткнутися з тими чи іншими обмеженнями у діяльності. Обмеження, що можуть виникати стосовно тих чи інших форм діяльності, будуть носити різний характер. Людська діяльність повинна бути співвіднесена з можливостями екосистем і побудована відповідно до тих екологічних законів, які у них діють. Це, безумовно, обмеження, й зняти це обмеження неможливе відповідно з його природою. Чи залишиться людина вільною в таких детермінованих умовах? Маємо відповісти «так», якщо звернути увагу на наявність вибору діяльності. Коли мова йде про свободу, можна відзначити, що вона припускає усвідомлення справжніх альтернатив, вимагає наявності можливостей і здібностей соціуму діяти для здійснення обраної альтернативи.

Один з головних принципів життя – це принцип розвитку. Певного часу для людства цей принцип був реалізований науково-технічним прогресом, та можливо для подальшого розвитку треба звернути увагу на прогрес моральний. Ми можемо визначити відповідальність як один з чинників морального прогресу людства. Тоді ми знайдемо відповідь на питання – чому я повинен нести відповідальність: тому, що йде розвиток людства. Відмовившись нести відповідальність за природу, ми фактично припинимо розвиток, якщо не почнемо регресувати, бо Природа – це не тільки довкілля людини, а й складник її культури, так саме, як і людська культура є чинником формування природи.

Тому можна визначити певні напрямки розвитку взаємовідносин між природою та людиною. У світобудові людина вже не завойовник природи, не просто її складова частина: людина спроможна змінювати саму історію природи своєю творчою діяльністю, і ми маємо нести відповідальність за природу, як за результат власної творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барбур И. Этика в век технологии. - М., Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2001, - 380 с.
2. Єрмоленко А.М. Соціальна етика та екологія. Монографія. – К.: Лібра, 2010, 416 с.
3. Йонас Г., Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. – с. 76.
4. Коммонер Б. Технология прибыли. – М.: Мысль, 1976. – 112 с.
5. Крисаченко В. С., Хилько М.І. Екологія. Культура. Політика: концептуальні засади сучасного розвитку. – К.: «Знання України», 2002. – 598 с.

6. Моисеев Н.Н. Человек и ноосфера. – М.: Молодая гвардия, 1990. – 351 с.
7. Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. – М.: Мысль, 1990. – 637 с.
8. Степин В.С. Перспективы цивилизации: от культа силы к диалогу и согласию // М., Этическая мысль. 1991.
9. Фромм Э. Человеческая ситуация. – М.: Смысл, 1994, -с. 61